

Воронежский государственный университет Университет имени Гоце Делчева, г. Штип
Россия Македония

Воронешки државен универзитет Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип,
Русија Македонија

Voronezh State University Goce Delcev University in Stip
Russia Macedonia

Вторая международная научная конференция Втора меѓународна научна конференција

Second International Scientific Conference

**ФИЛКО
FILKO**

ФИЛОЛОГИЈА, КУЛТУРА И ОБРАЗОВАНИЕ ФИЛОЛОГИЈА, КУЛТУРА И ОБРАЗОВАНИЕ
PHILOLOGY, CULTURE AND EDUCATION

**СБОРНИК СТАТЕЙ
ЗБОРНИК НА ТРУДОВИ
CONFERENCE PROCEEDINGS**

10-12 мај 2017 / 10-12 мая 2017 / 10-12 May 2017

Воронеж Воронеж Voronezh

Воронежский государственный университет Универзитет имени Гоце Делчева, г. Штип
Россия Македония

Воронешки државен универзитет Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип,
Русија Македонија

Voronezh State University Goce Delcev University in Stip
Russia Macedonia

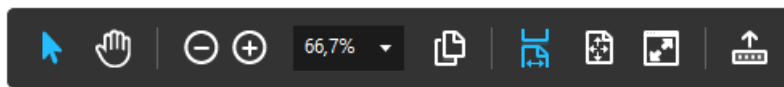
Вторая международная научная конференция Втора меѓународна научна конференција

Second International Scientific Conference

ФИЛКО
FILKO

ФИЛОЛОГИЈА, КУЛТУРА И ОБРАЗОВАНИЕ ФИЛОЛОГИЈА, КУЛТУРА И ОБРАЗОВАНИЕ
PHILOLOGY, CULTURE AND EDUCATION

СБОРНИК СТАТЕЙ
ЗБОРНИК НА ТРУДОВИ
CONFERENCE PROCEEDINGS

Воронеж

Воронеж

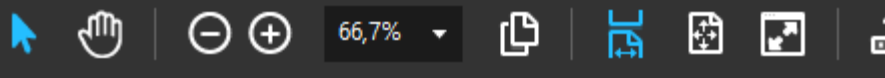
Voronezh

ОРГАНИЗАЦИСКИ КОМИТЕТ

Олга А. Бердникова, Филолошки факултет при ВГУ
Драгана Кузмановска, Филолошки факултет при УГД
Татјана А. Тернова, Филолошки факултет при ВГУ
Светлана Јакимовска, Филолошки факултет при УГД
Генадиј Ф. Коваљов, Филолошки факултет при ВГУ
Виолета Димова, Филолошки факултет при УГД
Лариса В. Рибачева, Филолошки факултет при ВГУ
Костадин Голаков, Филолошки факултет при УГД

МЕЃУНАРОДЕН ПРОГРАМСКИ КОМИТЕТ

Софија Заболотнаја (Русија)
Лариса В. Рибачева (Русија)
Татјана А. Тернова (Русија)
Виолета Димова (Македонија)
Марија Кусевска (Македонија)
Ева Горѓиевска (Македонија)
Даниела Коцева (Македонија)
Силвана Симоска (Македонија)
Татјана Атанасоска (Австрија)
Олег Н. Фенчук (Белорусија)
Јулна Дончева (Бугарија)
Гергана Пенчева-Апостолова (Бугарија)
Билјана Мариќ (Босна и Херцеговина)
Душко Певуља (Босна и Херцеговина)
Волфганг Моч (Германија)
Габриела Б. Клајн (Италија)
Ева Бартош (Полска)
Даниела Костадиновиќ (Србија)
Тамара Валчиќ-Булиќ (Србија)
Селена Станковиќ (Србија)
Ахмед Ѓуншен (Турција)
Зеки Ѓурел (Турција)
Непати Демир (Турција)
Карин Руке-Брутен (Франција)
Танван Тонтат (Франција)
Реа Лујиќ (Хрватска)
Технички секретар

Главен и одговорен уредник
Драгана Кузмановска
Јазично уредување
Софија Заболотнаја (руски јазик)
Даница Атанасовска-Гаврилова (македонски јазик)
Снежана Кирова (англиски јазик)
Техничко уредување
Костадин Голаков
Ирина Аржанова
Славе Димитров

Адреса на организацискиот комитет:
Воронешки државен универзитет
Филолошки факултет
г. Воронеж, пл. Ленина, 10, корпус 2, к. 34, Русија
Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип
Филолошки факултет
ул. „Крсте Мисирков“ бр. 10-А
Пош. фак 201, Штип - 2000, Р. Македонија

Е-пошта: filko.conference@gmail.com
Веб-страница: <http://js.ugd.edu.mk/index.php/fe>

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски", Скопје

81(062)
82(062)
316.7(062)

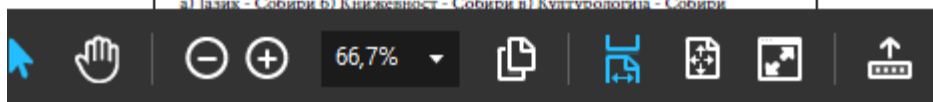
МЕЖДУНАРОДНА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЈА (2 ; Воронеж ; 2017)

Сборник статей / Вторая международная научная конференция, Воронеж, 10-12 мая 2017 = Сборник на трудови / Втора меѓународна научна конференција, Воронеж, 10-12 мај 2017 = Conference proceedings / Second International Scientific Conference, Voronezh, 10-12 May 2017. - Штип : Универзитет имени Гоце Делчева = Универзитет "Гоце Делчев" = Shtip : Goce Delcev University, 2017. - 642 стр. : табели ; 25 см

Трудови на рус., мак. и англ. јазик. - Фусноти кон текстот. - Библиографија кон трудовите

ISBN 978-608-244-469-7

а) Јазик - Собрани б) Книжевност - Собрани в) Културологија - Собрани

РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ

Ольга А. Бердникова, Филологический факультет при ВГУ
Драгана Кузмановска, Филологический факультет при УГД
Татьяна А. Тернова, Филологический факультет при ВГУ
Светлана Якимовска, Филологический факультет при УГД
Геннадий Ф. Ковалев, Филологический факультет при ВГУ
Виолета Димова, Филологический факультет при УГД
Лариса В. Рыбачева, Филологический факультет при ВГУ
Костадин Голаков, Филологический факультет при УГД

МЕЖДУНАРОДНАЯ РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

Софья Заболотная (Россия)
Лариса В. Рыбачева (Россия)
Татьяна А. Тернова (Россия)
Виолета Димова (Македония)
Мария Кусевска (Македония)
Ева Гёргиевска (Македония)
Даниела Коцева (Македония)
Силвана Симоска (Македония)
Татяна Атанасоска (Австрия)
Олег Н. Фенчук (Беларусь)
Юлиа Дончева (Болгария)
Гергана Пенчева-Апостолова (Болгария)
Биляна Мариц (Босния и Херцеговина)
Душко Певуля (Босния и Херцеговина)
Волфганг Моч (Германия)
Габриелла Б. Клейн (Италия)
Ева Бартош (Польша)
Даниела Костадинович (Сербия)
Тамара Валчич-Булич (Сербия)
Селена Станкович (Сербия)
Ахмед Гюншен (Турция)
Зеки Гюрел (Турция)
Неджики Демир (Турция)
Карин Рукэ-Брутэн (Франция)
Танван Тонтат (Франция)
Реа Луйич (Хорватия)

Главный редактор
Драгана Кузмановска
Языковая редакция

Даница Атанасовска-Гаврилова (македонский язык)

Софья Заболотная (русский язык)

Снежана Кирова (английский язык)

Техническое редактирование

Костадин Голаков

Ирина Аржанова

Славе Димитров

Адрес организационного комитета

Воронежский государственный университет

Филологический факультет

г. Воронеж, пл. Ленина, 10, корпус 2, к. 34, Россия

Университет им. Гоце Делчева – Штип

Филологический факультет

ул. „Крсте Мисирков“ д. 10-А

Почт. фак 201, Штип - 2000, Р. Македония

Э-почта: filko.conference@gmail.com

Веб-сайт: <http://js.ugd.edu.mk./index.php/fe>

EDITORIAL STAFF

Olga A. Berdnikova, Faculty of Philology, VGU
Dragana Kuzmanovska, Faculty of Philology, UGD
Tatyana A. Ternova, Faculty of Philology, VGU
Svetlana Jakimovska, Faculty of Philology, UGD
Genadiy F. Kovalyov, Faculty of Philology, VGU
Violeta Dimova, Faculty of Philology, UGD
Larisa V. Rybatcheva, Faculty of Philology, VGU
Kostadin Golakov, Faculty of Philology, UGD

INTERNATIONAL EDITORIAL BOARD

Sofya Zabolotnaya (Russia)
Larisa V. Rybatcheva (Russia)
Tatyana A. Ternova (Russia)
Violeta Dimova (Macedonia)
Marija Kusevska (Macedonia)
Eva Gjorgjievska (Macedonia)
Daniela Koceva (Macedonia)
Silvana Simoska (Macedonia)
Tatjana Atanasoska (Austria)
Oleg N. Fenchuk (Belarus)
Yulia Doncheva (Bulgaria)
Gergana Pencheva-Apostolova (Bulgaria)
Biljana Maric (Bosnia and Herzegovina)
Dushko Pevulja (Bosnia and Herzegovina)
Wolfgang Motch (Germany)
Gabriella B. Klein (Italy)
Ewa Bartos (Poland)
Danijela Kostadinovic (Serbia)
Tamara Valchic-Bulic (Serbia)
Selena Stankovic (Serbia)
Necati Demir (Turkey)
Zeki Gurel (Turkey)
Ahmed Gunshen (Turkey)
Karine Rouquet-Brutin (France)
That Thanh-Vân Ton (France)
Rea Lujic (Croatia)
Conference secretary
Sofya Zabolotnaya

Editor in Chief

Dragana Kuzmanovska

Language editor

Sofya Zabolotnaya (Russian)

Danica Atanasovska-Gavrilova (Macedonian)

Snezana Kirova (English)

Technical editing

Kostadin Golakov

Irina Arzhanova

Slave Dimitrov

Address of the Organizational Committee

Voronezh State University

Faculty of Philology

10 pl. Lenina, Voronezh, 394006, Russia

Goce Delcev University - Stip

Faculty of Philology

Krste Misirkov St. 10-A

PO Box 201, Stip - 2000, Republic of Macedonia

E-mail: filko.conference@gmail.com

Web-site: <http://js.ugd.edu.mk./index.php/fe>

СОДЖИНА / СОДЕРЖАННЕ / CONTENT

1. Ануфрієв Олег – КУЛЬТУРНА ІДЕНТИФІКАЦІЯ НЕКРАСОВЦІВ-СТАРОВІРЦІ В ПОНИЗІ УКРАЇНСЬКОГО ДУНАЮ: ІСТОРІЯ ТА СТАН ЗБЕРЕЖЕННЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ПОЛІЕТНІЧНОСТІ (НА МАТЕРІАЛІ ПОЛЬОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ)	11
2. Аспмопулос Панайотис - РЫБНЫЕ ФРАЗЕОЛОГИЗМЫ В СОВРЕМЕННОМ ГРЕЧЕСКОМ, РУССКОМ И СЕРБСКОМ ЯЗЫКАХ	19
3. Балек Твїана - КОМПАРАТИВНА АНАЛІЗА ТЕМПЕРАТУРНИХ ПРИДЕВА У САВРЕМЕННОМ СРПСКОМ И РУССКОМ ЛЕЗИКУ	27
4. Белєва Наталєа - ОБРАЗ ДОМА В ТВОРЧЕСТВЕ В. ВЫСОЦКОГО И Ю. ШЕВЧУКА: СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АСПЕКТ	37
5. Берднїкова Ольга Анатольевна – ФИЛОЛОГИЧЕСКОЕ ОБРАЗОВАНИЕ В СИСТЕМЕ ГУМАНИТАРНЫХ НАУК	45
6. Бєстолков Дмїтрий Александрович – УЧАСТНИК РЖЕВСКОЙ БИТВЫ. ЛИРИЧЕСКИЙ ГЕРОЙ АЛЕКСАНДРА ТВАРДОВСКОГО В КОНТЕКСТЕ РУССКОЙ И БЕЛОРУССКОЙ ПОЭТИЧЕСКОЙ ТРАДИЦИИ	55
7. Гладїшева Светлана - СУДЬБА РОССИИ И ЕВРОПЫ В ПУБЛИЦИСТИКЕ Д. С. МЕРЕЖКОВСКОГО ПЕРИОДА ЭМИГРАЦИИ	63
8. Гончарова Алєна - ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ МЕТОДИКИ «ТИХОГО ОБУЧЕНИЯ» ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ КЕЙЛЕБА ГАТТЕНЬО	69
9. Гоцко Алла Нїколаевна - СОЦИАЛЬНЫЕ И ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ПРЕДПОСЫЛКИ РЕЧЕВОЙ ПОДГОТОВКИ УЧИТЕЛЯ- ФИЛОЛОГА	79
10. Гузєнна Светлана - СЛАВЯНСКИЕ ДУХОВНЫЕ ПАРАЛЛЕЛИ В КУЛЬТУРЕ РОССИИ И МАКЕДОНИИ	85
11. Ghentulescu Raluca -dezecе CULTURAL CHALLENGES IN SPECIALIZED TRANSLATIONS	91
12. Демченко Знїаїда - КУЛЬТУРНО-ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ СРЕДА И ОРГАНИЗАЦИОННО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ФОРМИРОВАНИЯ У СТУДЕНТОВ КОЛЛЕДЖА ЦЕННОСТНОГО ОТНОШЕНИЯ К УЧЕБНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ	101
13. Дєнкова Јованка - НАУЧНАТА ФАНТАСТИКА НА ИВАН ЕФРЕМОВ	111
14. Днїмова Внолета - ЕСТЕТИКАТА НА КОМУНИКАЦИЈАТА И МЕДИУМИТЕ ВО НАСТАВАТА ПО ЛИТЕРАТУРА	121
15. Горѓнєва Днїмова Марнїа - ЗА АТРАКТИВНОСТА НА ЕДЕН ЖАНР (КНИЖЕВНИТЕ, КНИЖЕВНО-ТЕОРИСКИТЕ И КНИЖЕВНО-ИСТОРИСКИТЕ ИМПЛИКАЦИИ НА ИСТОРИОГРАФСКАТА МЕТАФИКЦИЈА)	129
16. Горѓнєска Жаклннa - ЦРКОВНОСЛОВЕНИЗМИТЕ ВО ТВОРЕЧКАТА РИЗНИЦА НА АНТЕ ПОПОВСКИ	139
17. Ефременкова Татьяна Нїколаевна - ФОРМИРОВАНИЕ СОЦИАЛЬНО УСПЕШНОЙ ЛИЧНОСТИ, ЧЕРЕЗ ОРГАНИЗАЦИЮ ВНЕУРОЧНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПО РУССКОМУ ЯЗЫКУ	149
18. Жосу Зоя - ПАМЯТЬ КУЛЬТУРЫ В РОМАНЕ ГЕРМАНА БРОХА «НЕВИНОВНЫЕ»	153

19. Зайналова Лариса – СОПОСТАВИТЕЛЬНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА СИНТАКСИЧЕСКИХ КОНСТРУКЦИЙ КАК ОСНОВА ПРОГНОЗИРОВАНИЯ ИНТЕРФЕРЕНЦИИ	157
20. Зуева Надзея - ІДЭЙНЫ БАЗІС НАРОДНАГА БЫЦЦЯ ў МАЛОЙ ПРОЗЕ БЕЛАРУСКАГА ПІСЬМЕННІКА ЛУКАША КАЛЮП	163
21. Иванова Биљана, Кирова Свежана, Кузмановска Драгана - ВЛИЯНИЕ НА ВЕШТИНИТЕ ЗА ПИШУВАЊЕ И ЗБОРУВАЊЕ НА КОМУНИКАЦИЈАТА НА СТУДЕНТИТЕ НА АНГЛИСКИ И ГЕРМАНСКИ ЈАЗИК	173
22. Ивановска Биљана, Кусевска Марија - ПРАГМАТИКА НАСПРОТИ ГРАМАТИКА НАСПРОТИ СЕМАНТИКА	185
23. Iskreva Dimitar - THE MENTOR AS KEY FIGURE IN WORKPLACE TRAINING	193
24. Јакимовска Светлана - ТРАНСФЕРОТ НА КУЛТУРНИТЕ ЕЛЕМЕНТИ ПРИ ПРЕПЕВОТ НА СТИХОЗБИРКАТА БЕЛИ МУТРИ ОД КОЧО РАЦИН	201
25. Јанкова Натка - INTERCULTURAL COMMUNICATION IN ELT	211
26. Jovanov Jane - POLYCONTEXTUAL LINGUACULTURAL COMPETENCE	219
27. Југрева Марија - ГРОТЕСКАТА ВО РАСКАЗОТ „МЕТАМОРФОЗА“ НА ФРАНЦ КАФКА	227
28. Каранколова-Чочоровска Луси - МЕНТАЛИТЕТОТ ВО КУСАТА ПРОЗА НА ЧЕХОВ (ЗА ЖЕНСКИОТ, ЧИНОВНИЧКИОТ И НАРОДСКИОТ МЕНТАЛИТЕТ ВО КУСАТА ПРОЗА НА АНТОН ЧЕХОВ)	233
29. Корноглуб Е.В. - ОБРАЗ Л.Н. ТОЛСТОГО В ПОВЕСТИ ИОНА ДРУЦЭ «ВОЗВРАЩЕНИЕ НА КРУТИ СВОЯ»	240
30. Коробов-Латышев Андрей - РУССКАЯ ФИЛОСОФИЯ О ВОЙНЕ И НА ВОЙНЕ	245
31. Костюченко Наталья - МЕТАФОРИЧЕСКАЯ ОРИЕНТАЦИЯ В ОТНОШЕНИИ ГРАММАТИЧЕСКОГО ЯРУСА ЯЗЫКА (НА МАТЕРИАЛЕ РУССКОГО, АНГЛИЙСКОГО И НОРВЕЖСКОГО ЯЗЫКОВ)	257
32. Крикливец Елена - СТИЛЕВАЯ МОДИФИКАЦИЯ РЕАЛИСТИЧЕСКОЙ ПОВЕСТИ В РУССКОЙ И БЕЛОРУССКОЙ ЛИТЕРАТУРАХ ВТОРОЙ ПОЛОВИНЫ XX ВЕКА	263
33. Krsteva, Marija - FACT VS. FICTION: THE DOUBLING OF THE BIOGRAPHICAL SELF IN BIOFICTIONS ABOUT F SCOTT FITZGERALD AND ERNEST HEMINGWAY	271
34. Кузмановска Драгана, Кирова Свежана, Иванова Биљана - МАКЕДОНСКИОТ ПРЕДЛОГ НА – КАМЕН НА СОПНУВАЊЕ КАЈ ИЗУЧУВАЧИТЕ НА ГЕРМАНСКИОТ И АНГЛИСКИОТ ЈАЗИК	277
35. Кузнецова Татьяна - КУЛЬТУРА ЭТНОСА В ФИЛОСОФСКО-ЭСТЕТИЧЕСКОМ ОБРАЗОВАНИИ	287
36. Kurchanoff Maksym - MODERNISM, FUTURISM AND AVANT-GARDE AS INTELLECTUAL MOTHERLANDS OF TRANSFORMATIONS IN CHUVASH IDENTITY IN THE POETRY OF GENNADI AINI	295
37. Лазарев Андрей - «СЛАВЯНСКИЙ ВЕСТНИК» И МОСКОВСКИЙ СЛАВЯНСКИЙ СЪЕЗД (1867)	307
38. Леонтиќ Марија - ПОТЕКЛО НА ТУРСКАТА ЛЕКСЕМА (x)ane/(x)ana (lane) И НЕЈЗИНА АДАПТАЦИЈА ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК КАКО СУФИКС	313
39. Латыгина Марья - ОПИСАНИЕ КОММУНИКАТИВНОГО	

41. Майсюк Ольга - ОТЛИЧИТЕЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ГРАММАТИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ РУССКОГО И ТУРКМЕНСКОГО ЯЗЫКОВ	341
42. Макаршијска Лилјана - ЛЕКСИЧКИОТ ПОДБОР ВО ПРОЗАТА НА ВЛАДО МАЛЕСКИ	349
43. Марковиќ Михајло, Новотан Соња – ЈАЗИЧНАТА ПОЛИТИКА НА РМ И ОДНОСОТ НА ИНСТИТУЦИИТЕ КОН МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК	359
44. Маролова Даринка, Ѓорѓиевска Ева - БИРГЕРОВАТА „ЛЕНОРЕ“ – ПАРАДИГМА ЗА НЕПРЕВОЛНА ЛЈУБОВ	367
45. Меркулова Инна - ЛЕКСИКА МАКЕДОНСКОГО ЈАЗЫКА НА ОБЩЕСЛАВЈАНСКОМ ФОНЕ	373
46. Методијски Дејан, Голаков Костадин - МАКЕДОНИЈА КАКО ПОТЕНЦИЈАЛНА ДЕСТИНАЦИЈА ЗА РУСКИТЕ ТУРИСТИ	383
47. Михайлова Ирина - РОЛЬ ИНОЯЗЫЧНЫХ ВКРАПЛЕНИЙ В УСТАНОВЛЕНИИ ИНТЕРТЕКСТУАЛЬНЫХ СВЯЗЕЙ ПРОИЗВЕДЕНИЙ В.О. ПЕЛЕВИНА	393
48. Михайлова Елена, Чжоу Жуйтао - ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА ПОЭТИЧЕСКИХ ПРОИЗВЕДЕНИЙ С КИТАЙСКОГО ЯЗЫКА НА РУССКИЙ ЯЗЫК	399
49. Младенски Ранко - ПОЕТСКИОТ ОРАТОРИУМ НА БЛАЖЕ КОНЕСКИ	409
50. Moretti Violeta - LATIN PROVERBS AS A TWO-WAY ROAD OF CULTURAL TRANSFER	419
51. Негривска Надина – КОНТРАСТИВНА АНАЛИЗА НА МОЖНОСТИ НАЧИН ВО ИТАЛИЈАНСКИОТ И МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК ВРЗ ПРИМЕРИ ЕКСПЕРИРАНИ ОД РОМАНОТ CANONE INVERSO ОД АВТОРОТ ПАОЛО МАУРЕНСИГ И ПРЕВОДОТ НА МАКЕДОНСКИ	427
52. Нељормагомедов Георгиј - ДИДАКТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ УЧАЩИХСЯ СТАРШИХ КЛАССОВ	437
53. Новотан Соња, Марковиќ Михајло – КОНТРАСТИВНА АНАЛИЗА НА РАЗВОЈОТ НА ПОЛУВОКАЛИТЕ ВО ДВА ПАТЕРИЦИ СО МАКЕДОНСКА ЦРКОВНОСЛОВЕНСКА РЕДАКЦИЈА	445
54. Орлова Надежда - БИБЛЕЙСКОЕ ИМЯ В СЛАВЯНСКИХ ЯЗЫКАХ: АГАРЬ	455
55. Пасмарнова Валерия - ВИДЕО-КЕЙС КАК ФОРМА ОБУЧЕНИЯ НА СТЫКЕ ВЕБИНАРА И КЕЙС-ТЕХНОЛОГИИ	465
56. Петровска- Кузманова Катерина - „МАЈСТОРОТ И МАГАРИТА“ ОД М. БУЛГАКОВ НА СЦЕНАТА НА МАКЕДОНСКИОТ НАРОДЕН ТЕАТАР	473
57. Плахтиј Татьяна - РЕМИНИСЦЕНЦИИ КАК АКТУАЛИЗАТОРЫ НОВЫХ СМЫСЛОВ В ПЬЕСАХ УКРАИНСКОГО ДРАМАТУРГА XX СТОЛЕТИЯ НИКОЛАЯ КУЛИША	481
58. Пляскова Елена – ОТРАЖЕНИЕ НАРОДНОГО ЮМОРА В НЕМЕЦКИХ КОМПАРАТИВНЫХ ФРАЗЕОЛОГИЗМАХ	491
59. Pop Zarijeva Natalija, Piev Krste - THE CONTRIBUTION OF "DRACULA UNTOLD" TO THE EVOLUTION OF BRAM STOKER'S DRACULA: A COMPARATIVE ANALYSIS OF THE PROTAGONISTS	497
60. Попова Дарья - БЕЗУМНЫЙ МЕЧТАТЕЛЬ»: РЕЦЕПЦИЯ ЛИЧНОСТИ И ТВОРЧЕСТВА Э. ПО ВО ФРАНЦУЗСКОЙ ЛИТЕРАТУРНОЙ КРИТИКЕ ВТОРОЙ ПОЛОВИНЫ XIX – ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЫ XX ВВ.	505
61. Продановска-Попоска Весна - ПРЕГЛЕД НА МЕТОДИТЕ И ТЕХНИКИТЕ ПРИ ИЗУЧУВАЊЕТО НА СТРАНСКИ ЈАЗИК ВО ОДНОС НА ПРАВИЛНИОТ ИЗГОВОР	515
62. Розенфельд Марьяна - РЕЧЕВОЙ ЭТИКЕТ В ОБЩЕНИИ	

НАУЧНАТА ФАНТАСТИКА НА ИВАН ЕФРЕМОВ

Јованка Денкова¹,

¹ Вонреден професор, Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“
jovanka.denkova@ugd.edu.mk

Апстракт

Во овој труд се разгледуваат четири романи од творештвото на познатиот руски писател Иван Антонович Ефремов „Senke prošlosti“ (1945), „Звездани бродови“ (1948), „Маглината на Андромеда“ (1957), и „Срцето на змијата“ (1958). Најпрвин, ќе се укаже на некои дефиниции на жанрот научна фантастика, а потоа, согласно со теоретичарите на научната фантастика, ќе се укаже и на нејзините карактеристики и класификации. Притоа, преку анализа на овие четири научно-фантастични романи, познати во светски рамки, кои се само мал дел од неговото обемно творештво, ќе се разгледуваат особеностите на научната фантастика како жанр, и истите ќе се експлицираат преку ексцерпција на соодветни книжевни моменти во споменатите романи. На тој начин, ќе се потенцира што е она што го издвојува творештвото на Иван А. Ефремов од творештвото на останатите автори на научна фантастика во светски рамки.

Клучни зборови: научна фантастика, Иван Ефремов.

Иван Антонович Ефремов (1908-1972) бил руски палеонтолог, автор на научна фантастика и доктор на биолошки науки. Во четириесетите години од минатиот век, тој развил ново научно поле познато како – тафономија, мултидисциплинарна наука која се занимава со проучување на животинските остатоци од биосферата во литосферата. Затоа, не е случајно што во неговите научно фантастични романи силно се чувствуваат овие научни токму познавањата од палеонтологијата и тафономијата.

Тоа особено е евидентно во првообјавениот роман од оние кои се одбрани за анализа во овој научен труд, романот „Сенки на минатото“, објавен 1945 година. Овде, тој опишува појава која по две години ќе ја открие унгарскиот физичар Денеш Габор и ќе ја нарече холограм. Хероите во расказот се палеонтолози кои, како најаве, да гледаат тираносаурус во пласт скаменета смола. Габор го пронајде холографскиот метод и за него во 1971 година ја доби Нобеловата награда. Прашањето за тоа како да се добие голема снимка со помош на светлосни зраци, го заинтересирала Габор кога тој се занимавал со усовршување на микроскопот.¹ Младиот научник-палеонтолог Никитин, учествува во научна експедиција, според информациите за откриени фосилни остатоци од диносауруси среде пустински предел. Уште на пат кон локацијата, им се привидуваат слики/визии, што кај читателот предизвикува сомнеж и несигурност во вистинитоста на виденото. Таквата нерешителност е во согласност со ставот на Цветан Тодоров, кој во книгата „Увод во фантастичната книжевност“² прави дистинкција меѓу чудното, чудесното и фантастичното, при што ја смета фантастиката за некој вид граничен жанр кој е на границата меѓу чудното и чудесното. Тој смета дека постојат три услови за појавата на

¹ Викторија Ушакова, Оние што ја напишаа иднината, Руска реч, 06.08.2013,
https://mk.rbth.com/arts/2013/08/06/onie_sto_ja_napisaa_idninata_25027, пристапено на 23.05.2017

² Svetan Todorov: Uvod u fantastičnu književnost, Pečat, Beograd, 1987, стр. 35-49.

фантастичното: нерешителноста на ликот или читателот, како и посебниот начин на читање на текстот, при што се исклучува алегориското и поетското читање. Влада Урошевиќ вака ја дефинира фантастиката: „Фантастиката би била жанр во кој неверојатните нешта остануваат докрај необјаснети, каде низ настани што се поставени во сегашноста или во минатото, во свет што одговара на едно познато секојдневие, поединец или затворена група луѓе се загрозени од сили што се невидливи или занемарливи за другите во тој миг, предизвикувајќи кај читателот чувство на страв или вознемиреност“.³ Сликите кои им се појавуваат, а на кои сосема јасно се гледаат диносаурусите, кај научниците предизвикуваат низа хипотези, кои, во отсуство на докази, влеваат возбуда, но и страв: „Ogroman dinosaurus stajao je nepokretno u zraku iznad gornjeg dijela stjenovita obronka, uspravivši se na deset metara nad glavama skamenjenih ljudi...Kroz prividenje su svetlucale crne stijene planina, i u isti se mah mogla razabrati i najsitnija pojedinost na tijelu životinje...I nije čudo, što je petnaest ljudi stajalo zanijemjeno, začarano, gutajući očima divovsku sjenu – stvarnu i prividnu u isti mah“ (27-28)⁴. По враќањето дома, Никитин запаѓа во криза, заради неможноста да ги "фати" сликите на диносаурусите, а подоцна и сликата на праисторискиот човек, и во недостаток на посовремена техника, постојано размислува како истата да ја создаде за таа цел. Во делото, авторот, и самиот научник, мошне верно доловил и неколку други моменти. Имено, присутна е "вечната мака" на научниците, поточно стравот од непризнавање на нивното откритие меѓу научната заедница: „Učenjaku je bilo jasno da će on, dok ne pokaže svijetu stvarno postojanje svjetlosnih otisaka prošlosti, morati da radi sam, u atmosferi nepovjerenja, sumnje. On ne će imati ni specijalnih sredstava, ni vremena – sve će morati da uradi uz svoj glavni rad. Ogroman, nesavladiv zadatak!“ (44), како и емотивната нотка, а тоа авторот Ефремов го остварил прикажувајќи ги чувствата меѓу Никитин и Мирјам, исто така научник. И обадвата свесни за грандиозноста на своето откритие, тие привремено се разделуваат, иако кај Никитин се нижат мисли за оправданоста на тоа решение, како и желбата да не е сам: „Čovjek ne treba da je usamljen. Kako mu je sada potreban drug ili voljena žena, koja bi vjerovala u njega, u to, da on može nešto učiniti! Ali, on nije imao vremena ni za druga, ni za ljubav! I sada to treba otkupiti“ (57). Крајот на романот е обвиткан со оптимизам, зашто Никитин успева да добие константна слика со која ќе може да го докаже своето откритие пред научната заедница и да добие признание за тоа, а и емотивниот живот не заостанува, зашто се покажува дека и Мирјам не го заборавила. Последната реченица од романот ја заокружува и мислата која се провлекува низ целото творештво на Ефремов, за оправданоста на вложениот труд, доколку тоа е за добробит на општеството: „Ne, on nije učinio griješku, kad je sve vrijeme, sve snove i snage svoje znanosti dao svojoj domovini, ljudima...!“ (64).

Второобјавниот роман од горенаведените, „Звездани бродови“ (1948), по својата внатрешна структура како да се надоврзува на претходниот. И овде, научниците од сегашноста (дејствието се одвива непосредно по завршувањето на Втората светска војна) се внурнуваат во минатото, во праисторијата, со пронаоѓањето на черепот од диносаурус, во некоја долина во Кина. Истражувањата покажуваат шокантно откритие: на черепот се наоѓа дупка од куршум од оружје кое не постоело во времето на креда, кога живееле овие вчудоневидувачки суштества! Прашањата кои ги мачат се многубројни: кои се суштествата кои го убиле диносаурусот, од каде дошле, колку време останале на Земјата, како изгледале, со какво оружје располагале, итн... Ова откритие уште повеќе ќе ја разбуди љубопитноста кај научниците Шатров и Давидов, па тие со уште поголем елан се впуштаат во нови експедиции: „И Шатров схвати, да су утисци, које је преко ноћи доживео, поново разбудили скоро учмалу снагу његове стваралачке мисли и да ће он и даље радити, не бојећи се новог, ма колико оно било невероватно“ (24)⁵. Нивната љубопитност ќе се исплати: пронаоѓаат череп од вонземјанин, многу сличен на човековиот: „Дакле, ови грабљиви диносауруси били су убијени неким моћним оружјем. Његова пробојна снага, очигледно, је надмашивала савремену снажну пушку. Такво оружје могло је да створи мисаоно биће и уз то на висоом културном ступњу“ (44). Друго прашање кое ги мачи е: како успеале дојденците да пристигнат на Земјата тогаш, освен ако во еден одреден момент не настанало приближување на далечни сончеви системи, оддалечени и по седумдесет милиони години?! Во

³ Влада Урошевиќ, Демони и галаксии, Македонска книга, Скопје, 1988, стр. 262.

⁴ Ivan Jefremov, Senke prošlosti, Novo pokoljenje, Zagreb, Beograd, 1948.

⁵ Иван Јефремов, Звездани бродови, Народна техника, Београд, 1950.

романот е вткаена и една друга идеја, преку ликовите на учениците на Шатров, кај кои постои дилема дали да продолжат да се занимаваат со палеонтологија и нејзината свртеност кон минатото, или да се посветат на изучувањето на атомската енергија, како наука на иднината: „Уран...дуго ќе остати темел атомске енергетике...Меѓутим уран и торијум су врло ретки елементи и нивовите резерве у свету су незнатне...Због тога, гледајући у будућност, ми морамо пронаћи велике залихе те драгоцене материје“ (74). Токму размислата околу таа тема и обидот на Шатров да им го објасни значењето на минатото за иднината, му ја дава идејата за причината за доаѓањето на вонземјаните. Тоа е една поттема која е присутна во есхатолошките теми, а таа е доаѓањето на вонземјаните на Земјата заради користење на нејзините природни ресурси. Ова е сосем компатибилно гледиште со теориите на научната фантастика, дека вонземјаните доаѓаат на Земјата само за да ги уништат другите облици на живот и да ја приспособат планетата за своите потреби, да ги експлоатираат нејзините богатства или, евентуално, да ги спречат луѓето да достигнат повисок степен на технички и научен развој. Овој став долго време владеел во НФ на САД и според него сè што доаѓа однадвор, т.е. од вселената, е непријателско и опасно. Наспроти овој став, во советската НФ најчесто се инсистира на сликата на добри и мирољубиви вонземјани со кои може да се воспостави контакт“.⁶ Позитивниот однос и чувства кон дојденците се најевидентни особено кон крајот на романот кога Давидов мисловно му се обраќа на дојденецот, поточно на черепот: „Шачица дошљака, која је лутала непознатим светом у тражењу моќног извора енергије, у тражењу сабраће по мисли...“ (104); „Приликом гледања у лик, необјашњиво се осеѓало велико братство по духу и мисли“ (107), па затоа научниците од срце веруваат дека ќе се случи универзално обединување на Космосот: „да ќе становници различитих звезданих бродова разумети један другог када буде побеѓен простор који одваја светове...“ (107), но, притоа, свесни се дека за тоа да се случи, човештвото треба да ги надвлее социјалната нееднаквост, верските предрасуди, угнетувањето: „...па затим тек сигурно поћи уједињавању разних светова“ (107). Со таа мисла за максимално вложување на поединецот за подобар свет на Земјата романот завршува: „У име овог првог ступња треба радити, дајући све душевне и телесне снаге за остварење овог неопходног услова за велику будућност људи Земље“ (107). На овој начин, романот ја засега и научно-фантастичната тема – контакт на човекот со суштествата, според класификацијата на Велимир Кошчевиќ, дадена во студијата на Миљурко Вукадиновиќ.⁷ Сите дејствија во романот се само појдовна точка за развивање на филозофската идеја на плуралноста на умот во универзумот, сличноста на еволутивниот пат на планетите како и сличноста на физиологијата и психологијата. Ефремов вели конечната перспектива за сите цивилизации е Големиот прстен, кој ќе ги обедини сите.⁸

Најшироко препознаен научно-фантастичен роман на Иван Ефремов е „Маглината на Андромеда“, објавен во 1957 година. Оваа книга е панегирик на утописка „комунистичка“ иднина на човештвото. Општеството се развива, така што не постои материјална нееднаквост меѓу поединците, и секој човек е во состојба да ги извршува своите развојни потенцијали неограничено. Меѓугалактичкиот комуникациски систем го поврзува човештвото во општеството на сетилни цивилизации на универзумот - Големиот прстен на цивилизациите. Книгата станала морално упатство за многу луѓе во Советскиот Сојуз. Покрај силниот дидактички аспект, книгата, исто така, содржи интересно патување-авантура во вселената, па многу луѓе го ценат по неговите образовни и забавни вредности.⁹ Доминантна научно-фантастична тема во овој роман на Ефремов е утопијата. Таа е присутна насекаде: во однесувањето на ликовите, во нивните размислувања, но и во нивните дејствувања, а пред сè во уредувањето на општеството. Дејството на романот се одвива во далечна иднина, на планетата Земја. Тоа е време кога веќе се прават експерименти за истражување на паралелните универзуми, истражувања за патувањето низ времето и просторот. Иако тие експерименти се покажале како неуспешни, при што има и човечки жртви. Еден од раководителите на проектот е Мвен Мас, чиј пријател е тешко повреден, па тој сам се осудува на изолација на Островот на Забравот каде се

⁶ Влада Урошевиќ, Демони и галаксии, Македонска книга, Скопје, 1988, стр.224-225.

⁷ Миљурко Вукадиновиќ, Три пута о фантастици, Сопоѓанска виђења“, тем.број „Књижевност и фантастика“, Нови пазар, 1984, стр. 68-69.

⁸ Stellar Ships, https://en.wikipedia.org/wiki/Stellar_Ships, пристапено на 3.05.2017

⁹ Иван Ефремов, https://en.wikipedia.org/wiki/Ivan_Yefremov, пристапено на 23.05.2017

посветува на работа која е во насока на подобрување на животот на останатите. Ваквото "искупување на гревот" за тогашните жители на Земјата е сосем вообичаено, зашто чувството на лична одговорност е на највисоко можно ниво: „Јас сум веќе недостоен да управувам таму. После, јас ќе останам докрај со Рен Боз...до крајот на операцијата. Потоа...потоа ќе заминам на Островот на Заборавот...Самиот јас веќе се осудив! (25)¹⁰. Всушност, суштината на тоа самоосудување е во фактот дека на тој остров нема никаква можност за некаква творечка или креативна работа, што е особено поразително за луѓето кои имаат такви афинитети и престојот таму тие луѓе го сфаќаат како најголема казна: „Подобро е да се жртвува сопствениот живот само за еден час за великото дело на Големиот свет одошто да се живее овде цел век!“ (38). Исто така, за ваквите утописки уредени општества е вообичаено да се има напредна медицина со која се лекува повредениот научни Рен Боз, долговечноста: „...можното продолжување на животот веќе достигна до двесте години, а што е најважно – исчезна исцрпувачката старост“ (29). Меѓу другите карактеристики на утописки уреденото општество е и читањето на мислите, кое не им е туѓо на тогашните Земјани: „Читањето на мислите мошне го олеснува меѓусебното контактирање на индивидуите, но потребни се големи усилби, а тоа ги ослабнува центрите за регулирање на рефлексите“ (29). Непроменливоста на „идеалниот град“ ја поддржуваат еднаш засекогаш дадените закони; тие го регулираат животот во градот до најситни детали и го поставуваат однесувањето на неговите жители во цврсто определени рамки“. ¹¹ Затоа во тие „идеални градови“ се афирмира работата и науката, па дури се развива и еден вид на култ кон нив. Оттука, не нè изненадува фактот што во општеството прикажано во романот, целото човештво е насочено кон истражување на бесконечните вселенски простори, заради можноста да се започне нов живот и на некоја друга планета: „И ние ќе слетаеме не врз малечкиот свет на вештачки постројки, туку врз цврстата и здрава основа на големи планети, просторни за организација на удобен живот, на моќна техника“ (58). Во тој контекст, сите доброволно се согласуваат цела една година да штедат и работат да се изгради и трет вселенски брод, потребен за меѓугалактичките простори: „Нека секој за една година ги одложи своите забавни прошетки и патувања...“ (59). Но, како и во секоја утопија, така и во овој роман, на неколку места видливи се негативните сенки на утопијата. Тоа е мошне видливо во оние моменти кога се забележува занемарување на емоциите, особено кон своите деца, а пред сè, селекција на децата: „Една од најголемите задачи на човештвото – тоа е победата над слепиот мајчински инстинкт. Денес владее разбирањето дека само колективното воспитување на децата, специјално одбрани и обучени од луѓе, може да создаде човек на нашето општество. Сега веќе речиси не постои онаа безумна, како во древноста, мајчинска љубов...Постои Остров на Мајките – Јава! Таму живеат сите што сакаат сами да си ги воспитуваат своите деца“ (70). Во романот има повеќе места кога овие Земјани ги истакнуваат негативните моменти и искуства од минатото, посочувајќи ги слабостите и пропустите на човештвото, кои во овој момент на одвивање на дејството, се далеку надминати. Така, зборувајќи за пронајдените автомобили, вака се изразуваат за нив: „Голем број од машините, кои наместа уште го имаа зачувано блесокот на своите стакла и лакираната полировка, беа коли кои толку многу им се допаѓале на луѓето од далечното минато...Тогаш, нејасно зошто, биле градени необично многу машини, способни да превезуваат само неколкумина луѓе на своите меки седишта...Инаку, овие машини биле мошне опасни за управување, убивале огромен број луѓе, голтале милијарди тони скапоцени резерви од органски материи, кои биле образувани во геолошкото минато на планетата, труејќи ја атмосферата со јаглеродна киселина“ (78). Во тој контекст, особено индикативен е моментот кога се открива подземната пештера со богатства кои нивните предци ги сокриле за да ги заштитат од уништување и исчезнување (веројатно насетувајќи некаква катастрофа за човештвото). Притоа, во колебањето да се отвори последната, челична врата отворено се насетува стравот од непознатото што се крие зад неа: „...Воопшто нема да бидам зачудена ако таму најдеме оружје...Оружје, средство за масовно и брзо истребување“ (80). Оневозможеноста да се отвори третата врата, упатува на размислите за можната опасност која ја избегнало ова општество.

¹⁰ Иван Ефремов, Маглината на Андромеда, Нова Македонија, Скопје, 1963.

¹¹ Влада Урошевиќ, Демони и галаксии, Македонска книга, Скопје, 1988, стр.165.

"Срцето на змијата" (1958) е роман за тоа како екипажот на вселенски брод се соочува со вонземски брод во длабоката вселена. Шпекулациите кои се развиваат се во правец на тоа дали другите членови на екипажот можеби се непријателски расположени. И оваа приказна се одвива во рамките на рубриката романи кои можат да се подведат по наслов „Големиот прстен“ од Иван Ефремов, каде тој ја застапува идејата за создавање на конфедерација на галактички цивилизации кои можат да комуницираат меѓу себе побрзо од брзината на светлината, и која идеја, исто така, се појавува во романот „Маглината на Андромеда“.¹² Носечката тема и во овој роман е контактот со вонземска цивилизација, која ја остварува вселенскиот брод „Телур“. На патувањето низ безграничните вселенските простори, неговите патници се во состојба на хибернација: „Автоматите за физиолошко надгледување одбележаа дека организмите на заспаните се во нормална состојба“⁽¹⁵⁾¹³, свесни дека на Земјата ќе се вратат по седумстотини години, кога никој од нивните блиски веќе нема да биде жив. Патувањето е преземено во потрага по енергенци: „...да ги проучи загадочните процеси на трансформирање на материјата директно на јаглеродната ѕвезда кои се мошне важни за Земјината енергетика“ (9-10). Патувањето во Вселената, е проследено и со сознанието за постоење на други светови: „Интерѕвездни бродови од Земјата уште немаат одено на планети каде што животот веќе ја достигнал својата виша форма, каде што живеат мисловно суштества – луѓе...Беше познато дека има сосем слични на нас луѓе...“⁽¹¹⁾. Инаку, и во овој роман, Ефремов ја застапил темата за Утопијата. Овде, таа е елаборирана низ неколку карактеристики на научната фантастика. Најпрвин, преку уредувањето на општеството, неограничените можности кои ги пружа таквото слободно општество, но и забраните кои мора строго да се почитуваат: „Во тоа општество без класи секој човек добро ја знаеше сета планета. Не само нејзините фабрики, рудници, плантажи и поморски ловишта, учебни и истражувачки центри, музеи и забрани, туку и милите на срцето катчиња за одмор, за осаменост, или за издвојување со љубен човек“ (10). Многу „идеални градови“ се заштитени со ѕидови од непожелното дејство на природата; излегувањето надвор од нив често е поврзано со опасности, а мошне често и со кршење на забраните, што носи ризик од казни“.¹⁴ И во овој роман, како логичен дел од утопијата е високиот технолошки и медицински напредок. Присутен е и стравот за тоа како изгледаат Другите и можните опасности кои нè демнат од нив: „Мислечкото суштество од друг свет, штом тоа стигнало во Космосот, исто е високоусовршено, универзално, т.е. прекрасно. Никакви мислечки чудовишта, луѓе-печурки, осумножни луѓе не може да има!...Туѓите суштества, дури и да имаат напивно човечка и убава надворешност – тело, може да излезат бескрајно далечни од нас по разум, по своите претстави за светот и животот. И, бидејќи таа различни, тие може да станат сурови и ужасни непријатели (40). И, се случува долгоочекуваниот контакт со вонземјаните, кои се прикажани во една позитивна и пријатна светлина, како мошне слични на луѓето: „На луѓето од Земјата им стануваше разбирлива оригиналната егзотична убавина на туѓинците. Нивни главен белег беа огромните очи што гледаа сосредочено и ласкаво во луѓето, зрачејќи топлина на мудрост и пријателство“ (69-70). Симпатиите на авторот се на страната на зближување на меѓугалактичките цивилизации, па затоа кај една од патничките на Телур се јавува желбата да замине кај вонземјаните. Се востановува дека на нивната планета тие, сепак, немаат кислород туку флуор, што го оневозможува зближувањето меѓу овие две цивилизации. Сепак, на Земјаните тие им даваат корисни информации за патот до други кислородни ѕвезди, а романот завршува со отворање на можност за некаква потенцијална идна заеднична опстановка на двете цивилизации: „Туѓинците, изгледа, ја имаа истата вера во моќта на човековиот разум што им беше својствена на луѓето од Земјата. Ете зошто дури и сосема малата искра надеж, искажана од жената-биолог, толку многу значеше за нив што нивните поздравни гестови не личеа веќе на знак на збогување, туку јасно зборуваа за идни средби“ (86).

Заклучок

¹² The Heart of the Serpent, https://en.wikipedia.org/wiki/The_Heart_of_the_Serpent, пристапено на 23.05.2017

¹³ Иван Ефремов, Срцето на змијата, Македонска книга, Скопје, 1975.

¹⁴ Влада Урошевиќ, Демони и галаксии, Македонска книга, Скопје, 1988, стр.166.

Врз основа на разгледаните романи од рускиот писател Иван Ефремов, може да се изведе заклучокот дека сите тие доследно ги следат карактеристиките на научната фантастика како жанр, со типичните теми и пот-теми присутни во неа. Она што ги обединува сите нив, е вербата во позитивната слика на вонземјаните, кои доаѓаат како пријатели кои се подготвени да го пренесат своето знаење на Земјаните, кое скоро секогаш е посупериорно. Токму тоа е она што го издвојува неговото творештво од светските трендови во научната фантастика каде преовладува сликата на непријателски расположени дојденци од вселената, кои носат пропаст за нашето човештво.

Користена литература

1. Ivan Jefremov, I. (1948). Senke prošlosti, Novo pokoljenje, Zagreb, Beograd.
2. Todorov, C. (1987). Uvod u fantastičnu književnost, Pečat, Beograd.
3. Вукадиновиќ, М. (1984). Три пута о фантастици, Сопоћанска виђења“, тем.број „Књижевност и фантастика“, Нови пазар, 1984.
4. Ефремов, И. (1963). Маглината на Андромеда, Нова Македонија, Скопје.
5. Ефремов, И. (1975). Срцето на змијата, Македонска книга, Скопје.
6. Јефремов, И. (1950). Звездани бродови, Техничка књига, Београд.
7. Урошевиќ, В. (1988). Демони и галаксии, Македонска книга, Скопје.
8. Ушакова, В. Оние што ја напишаа иднината, Руска реч, 06.08.2013, https://mk.rbth.com/arts/2013/08/06/onie_sto_ja_napisaa_idninata_25027, пристапено на 23.05.2017

Интернет извори

1. Stellar Ships, https://en.wikipedia.org/wiki/Stellar_Ships, пристапено на 3.05.2017
2. The Heart of the Serpent, https://en.wikipedia.org/wiki/The_Heart_of_the_Serpent, пристапено на 23.05.2017
3. Иван Ефремов, https://en.wikipedia.org/wiki/Ivan_Yefremov, пристапено на 23.05.2017